

Börtönoktatás

Finkey Ferenc az észak-amerikai büntetőjog javító, átalakító nevelési eszméjét nemcsak pozitívan értékelte, hanem követendőnek is találta azt. A Reformatory, a fogház és a javítóintézet kombinációja formailag, külsőleg fogház, tartalmilag és célját tekintve azonban valódi nevelőintézmény.

Hazai törekvések

A gyermekek és a „fiatalkorú” (12–18 éves) bűnelkövetők közül az elhagyottak vagy züllöttek nevelésére szolgáló intézetek eddigi hivatalos nevéből a „javító iskola” (reform school) kifejezésből is elhagyják legújabbban a „javító” jelzőt, azt akarván a köztudatba bevésni, hogy a gyermekekkel és fiatalokkal kapcsolatban, ha büntetést követnek is el, az igazi cél, a legfontosabb vezérelv csak a nevelés.¹ Ezen a ponton kap jelentőséget a fiatalkorúak büntetés-végrehajtása során az oktatás és nevelés mint intézményes tevékenység.

Eötvös József szépirói tevékenysége mellett aktív politikai tevékenységet is végzett. A szabadságharc jeles személyisége 1848-ban az első magyar kormány tagja mint vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A társadalmi haladásért végzett közéleti tevékenységéhez kapcsolódik a büntetőjogi tevékenysége is. *Jeremy Bentham* hatása alatt állt, amely a büntetési rendszer álláspontjában tükröződik. *Eötvös József* és *Lukács Móricz* a *Fogházbüntetés* című büntetés-végrehajtási munkájában jelentős szerepet kap a nevelés jelentősége, a nevelői tevékenység hatékonysága. Az erkölcsi javítás szűkebb és tágabb értelmezését fogalmazza meg. A szűkebb értelemben vett erkölcsi javítás nem

több annál, hogy az elítélt a szabadulása után törvénytisztelő polgárrá válik, a normák betartására ügyel. A tágabb értelemben vett nevelés az előző állapoton túlhalad, a belső erkölcs javítást jelenti. Lényege, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt az elítélt „jóra való emberré váljék”, belsőleg a gonoszság helyett az erények érvényesüljenek.² Nem a külső, a látványos eredményre helyezik a hangsúlyt, hanem egészen lelkiismereti kérdéssé teszik a belső megtisztulást. (Ilyen lelki tényező *Dosztojevszkij*nél ismerhető fel.) Álláspontjuk szerint az elítélt nem válhat hasznos polgárrá, „ha a büntetés alatt vissza nem szerezte a lelke tisztaságát”.³

Figyelemre méltó és jó szándékú törekvést jelez a büntetőjogi szabályozást előkészítő 1843. évi törvényjavaslat. A javaslatnak sok érdeme van, ezek közé tartozik az is, hogy az oktatás és nevelés hangsúlyozott szerepet kap benne. Indítvány tétel, hogy a felállítandó kerületi börtönök székhelyén „javító iskola” létesíttessék, melyben a fiatal, talán legcélszerűbben a 16-ik életévüket meg nem haladott egyének az intézet nevének megfelelő bánásmód mellett taníttassanak.⁴

Az 1843. évi törvényjavaslat törvényerőre nem emelkedett, de a szándék egyértelműen pozitív törekvést mutat. A szabályozás ügye azért sem haladt előbbre, mert az osztrák büntetőtörvénykönyv hazánkban való al-

kalmazásáig, 1852-ig az ítélkezés alapja – a szórványos összefüggéstelen törvénycikkek-től eltekintve – a *szokásjog* volt. 1848-ig a rendi alkotmányból következően nemcsak a törvényhatóságok, de a földesurak is gyakoroltak büntető igazságszolgáltatást. A csekélyebb ügyekben az úriszékeken „intézkedtek”. Ebből következően eléggé patriarchális volt nemcsak az igazságszolgáltatás, hanem a büntetés végrehajtása is.

Az *első hazai javítóintézetek* (1844, Aszód; 1886, Kolozsvár; 1890, Rákospalota stb.) felállítása után a kormányzati szervek arra törekedtek, hogy a beutaltakat kiképzésben és nevelésben részesítsék. A Királyi Javító-intézetek Alapszabályainak 38. pontja értelmében a javító intézet minden növendéke tanköteles. A fiújavító intézetekben az iskolai tanítást az igazságügy-miniszter 47 065/1981. számú rendeletével meghatározott tanterv és iskolai rendtartási szabályok szerint kell végezni. A leányjavító intézetekben pedig a tananyag azonos az 1868. évi XXXVIII. tcz. elemi népiskolák számára megállapított tananyaggal. Az intézeti iskolai oktatást olyan teljességgel szervezték meg, hogy például, többek között, a királyi javítóintézetek ipariskoláinak szervezeti szabályzatát is elkészítették.⁵

A *fiatalkorúak első kerületi fogháza* (1905), a Kassai Kerületi Fogház fogházrendtartása szerint az iskolai oktatás szempontjából a fiatalkorúakat három csoportba osztották: az ími, olvasni és számolni tudókra, akik ismétlő oktatásban részesültek, hetenként egy alkalommal; az analfabétákra, akik csak olyan rövid időre vannak elítélve, hogy ími, olvasni és számolni nem tanulhatnak meg. Ők csak olvasni és a nevüket aláírni tanulták meg; az analfabétákat, akiket hosszabb időre ítéltek el, azokat, heti 6 órában, megtanították ími, olvasni és a négy alpművelettel számolni.⁶

A századeleji kriminálpedagógiai álláspont szerint is a büntetési cél a javítás, amelyen elsődlegesen erkölcsi javítást értenek. „A nevelést azonban, mint a fiatalkorú elkövetőkkel szemben a legfőbb és voltaképpen egyetlen célt azért kell hangoztatnunk, mert a fiatalkorúak fiziológiai szempontból is még nemcsak rászorulnak a testi, értelmi és erkölcsi edzésre, de ezt a szükséges fejlesztést, a nevelést tőlük nincs jogunk és okunk megtagadni azért, mert büntettet követek el. A kultúrálam, amely a népnevelést kötelezőnek tekinti, köteles különlegesen gondoskodni a bűn útjára tévedt gyermekek és ifjak felneveléséről, nemcsak emberiségéért, de elsősorban közbiztonságáért, mondhatnók önvédelmi szempontból, mert ha az ily rosszerkölcű, elhagyott, vagy már a züllés útjára került fiatalokat engedjük neveletlenül felnőni, vagy éppen a felnőtt büntetettekkel együvé zárjuk őket a rendes fogházakba, ez esetben a kétszerkettő négy bizonyosságával a fiatal bűnösök legnagyobb részéből igazi büntetettek fognak kifejlődni, akiket pedig okos, helyes neveléssel még szinte megközelítő biztonsággal meg lehetett volna mentenünk.”⁷ Ebben az erkölcsi megítélésű, speciálisan prevenciószorgatású, de alapvetően a speciális intézménynek, a fiatalkorúak fogházának fontosságát hangsúlyozó gondolatsorban a társadalomvédelmi törekvés is benne foglaltatik.

A fiatalkorúak büntetésére vonatkozó átfogó szabályozás alapelve a javítás, nevelés. Az 1913. évi VII. törvény miniszteri indokolása egyértelművé tette a törvényelőkészítők szándékát: „Minthogy kevés kivétellel minden emberben megvan a lehetőség, hogy jókor kezdett, kellő gondozás mellett testileg egészséges, értelmileg művelt és erkölcsileg erős legyen: e lehetőséget valósággá, virtuális erővé kell kifejleszteni a veszélyeztetett gyermekekben és fiatalkorúakban is. ... A

gyermeket és fiatalkorút egyaránt nevelni kell, akár normális viszonyok között él, akár erkölcsileg veszélyeztetett vagy züllesnek indult, akár pedig bűncselekményt követett el.”⁸

Nemzetközi eredmények

Már a múlt században az európai országok különböző börtönrendszereire együttesen jellemző az a törekvés, hogy a börtönéletben fontos szerepet töltött be az elítéltek javítása, nevelése, ami összekapcsolódott az oktatással. Az európai országok nagy része és az Egyesült Államok jelentős lépéseket tettek a fiatalok büntetés-végrehajtása során a nevelés hatékonysága érdekében. Például a müncheni fogházban – az igazgatójáról elnevezett – *Obermayer-féle rendszerben* fontos nevelési eszközként iktatták be a letartóztatottak oktatását. Az oktatás célja pedig – értelmezésükben – a becsületérzet felkeltése.

A fiatalok szabadságvesztésének végrehajtása alatti nevelésre, oktatásra irányuló törekvések a szigetországban sem voltak újkeletűek. Angliában már a XIX. század közepén, a fokozatos börtönrendszerek kialakításakor kiemelt feladatként kezelték az elítéltek oktatását. Az oktatás elsődleges célja volt, hogy az elítéltek elemi iskolai tanulmányainak hiányát pótolják. A képzés színvonalát kívánták emelni azzal is, hogy börtönintézményeket alkalmaztak. Később a differenciált feladatok elvégzésére pedagógusokat, szakokat szerződtettek. „Ezek a pedagógiai szakemberek a büntetés-végrehajtás szervezésében, közvetlenül büntetés-végrehajtási feladatokhoz kapcsolódóan, szisztematikusan dolgozták ki a büntetés céljának pedagógiai eszközökkel való segítését.”⁹

Az oktatásért sokat tett nevelők között is-

emelkedő szerepet töltött be *Oregon*, az egyik írországi börtön oktatója. Még annak is hangsúlyt adott, hogy az elítélteket önálló gondolkodásra nevelje. Etikái, pszichológiai tanulmányokat is végzett. Legismertebb eredménye, hogy a bűncselekmény jellegéből, annak sajátosságából vont le következtetéseket. A börtönoktatásba befektetett munka eredménye sem maradt el. Az angol és ír fokozatos rendszerekben kiemelkedő teljesítményeket ért el. A börtönökben sok ezer elítéltet tanított meg írni és olvasni, sőt elemi ismeretekre is szert tettek az oktatásban, speciális képzésben részesültek.¹⁰

Századunk első évtizedeiben az elítéltek elkülönítése már életkori differenciáláson alapult. Ez nem mást jelentett, mint annak felismerését, hogy az elítéltek nevelésében – aminek nemzetközi szinten is nagy jelentőséget tulajdonítottak – figyelembe kellett venni a pszichikai és testi adottságokat, értelmi képességeket. A kezdeményezők között tartják számon az 1930-ban, Dániában bevezetett *börtöniskola* elnevezésű, új típusú büntetés-végrehajtási intézményt. Ez az amerikai *elmira-*, illetve *reformatory-* és az angol *borstal-* rendszeren alapult. *Svédországban* 1935-ben jött létre a börtöniskola, mint önálló büntetés-végrehajtási intézmény. A börtönrel vagy fogházzal büntetett 18–21 év közötti fiatalokat utalták be ebbe a speciális intézménybe. Bizonyos minősítés alapján került sor a beutalásra. Az elbírálásnál figyelembe vették az elkövetett törvényszegés természetét, az elkövető személyi fejlettségének fokát, magaviseletét és életkörülményeit. Ha mindezek alapján úgy ítélték meg, hogy az elkövetőre a börtöniskola várhatóan pozitív hatást gyakorol, akkor utalták be. Börtöniskolába utalták továbbá a pszichikai rendellenességet mutató, az értelmi fogyatékos, a fizikai fejlődésben és műveltségben visszamaradt elítélteket is.

Persze ez esetben más volt az osztályozás alapja, mint az „átlagba” tartozó csoportnál. A nyköpíngi börtöniskola töltötte be – tölti be ma is – a szűrés szerepét. Az érintett tudományok szakemberei az elítéltek vizsgálata alapján határozzák meg, hogy ki melyik börtöniskolában tölti le a büntetését. Az intézményben a nevelőmunka alapja az oktatás. Feladata: az *elítelt műveltségbeli hiányosságainak pótlása, értelmi szintjének fejlesztése*. A nevelés másik sarkköve *a munkára nevelés*. Személyiségvizsgálatokat végeztek az elítélt képességeire, érdeklődési irányára. Ebből vontak le következtetéseket arra nézve, hogy az elítélt milyen munkára alkalmas, milyen munkaterületen tud legeredményesebben tevékenykedni, illetve következtetni igyekeztek arra is, hogy a társadalmi beilleszkedéshez az elítélt számára melyik munka a leghasznosabb. Az intézmény kiemelkedő érdeme, hogy tudományos megalapozottsággal határozták meg a legmegfelelőbb, az elítélt számára leghasznosabb megoldást.¹¹ Ezek a kiemelkedő nemzetközi eredmények hosszú távon meghatározták a börtönoktatás alapjait, és a legtöbb ország börtönoktatására hatást gyakoroltak.

Tudományos megközelítés

A rabnevelés érdekében tett erőfeszítések nemcsak a börtönfalak között, a mindennapi zárt életben érvényesültek, hanem a tudományos életben, a nemzetközi szinten, a nemzetközi kongresszuson is. Sok esetben a kü-

lönböző büntetés-végrehajtási rendszerű országok nemcsak a gyakorlati problémáikat vitatták meg, hanem a tapasztalati összeggések a továbblépéshez is segítséget nyújtottak. A gyermekek helyzete, a védtelenné vált, veszélyhelyzetnek kitett fiatalok iránti figyelem nem csupán az átlagembert, az állampolgárt teszi aggódóvá, hanem a felelősségteljes, döntéshozó, a nemzetközi életben jelentőséggel bíró szervezetekben tevékenykedő szakembereket is. A rendszeressé vált nemzetközi börtönügyi kongresszusok témakörében jelentős helyet foglalt el a gyermekek és a fiatalok bűnözésének, nevelésének és a bűnözés megelőzésének problémaköre.

A Stockholmban, 1878-ban megtartott kongresszuson az erkölcsi romlás veszélyének kitett gyermekek felkarolásának két elvét tartották szem előtt: egyrészt a fiatalokkal szemben nem megtorlást kell alkalmazni, hanem jellemfejlesztő, egyéniségüket kedvező irányba befolyásoló nevelésben kell őket részesíteni; másrészt a nevelést tisztességes – erre alkalmas – családi körben kell megvalósítani, és csak végső esetben kell intézeti elhelyezést alkalmazni.

Az 1905-ben, Budapesten megtartott kongresszuson a fiatalok nevelése kapott ismét hangsúlyt. Határozataikban megállapították, hogy a fiatalok szabadságvesztés-büntetésében a pedagógiai céloknak kell érvényesülniük; a fiatalok részére különálló intézetet kell létesíteni, más bánásmódban kell részesíteni a „bűnt elkövetett” és a „züllesztés veszélyének kitett” fiatalokat.¹²

Kisida Erzsébet

Felhasznált irodalom

1. Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 78. old.

2. Lásd: Eötvös József és Lukács Móricz: Fogházjavítás, Heckenast Gusztáv, Pesten, 1842, 248. old.

3. Uo. 248. old.

4. Dr. Kun – Dr. Ládai: A fiatalokúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon, Budapest, 1905, 56. old.

5. Uo. 83. old.

6. Uo. 402. old.

7. Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa. Budapest, 1922, 79–80. old.

8. Magyar Törvénytár, 1913. évi Törvény-cikkek. Franklin Társulat, Budapest, 1914

9. Dr. Pál László: Nevelés a büntetés-vég-rehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 198. old.

10. Uo. 51–56. old.

11. Uo. 65–66. old.

12. Uo. 80–81. old.

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRITŐN
ÚJSÁG